

ДОВОЛОДІННЯ II-III ст. н.е. З РОЗКОПОК МІРМЕКІЯ

3 II ст. н.е. боспорське місто Мірмекій (Керч, Крим) складалося з декількох великих домоволодінь (садиб). Базуючись на аналізі археологічних джерел, автор реконструює одне з таких домоволодінь, виявлене під час нещодавніх розкопок. Існувало воно впродовж кінця II – кінця III ст. н.е.

A small Bosphorus town of Myrmekion (Kerch, Crimea) developed into a settlement consisting of several large estates since II century AD. Basing on the analysis of archaeological resources, tries to reconstruct estate from the new excavations in Myrmekion. It existed from the end of second – end of third centuries AD.

В результаті невідомих подій середини II ст. н.е. населення масово залишає територію Мірмекія. Вочевидь, саме в цей період на скелі мірмекійського акрополю був збудований склеп, досліджений в 1834 році. Загалом, створення поховальних комплексів на території міста не є характерною рисою для території Боспору, але в нашому випадку, врахувавши відсутність населення та фактичне припинення існування Мірмекія, це було виправдано.

Мешканці повертаються на цю територію ближче до кінця століття, в останній чверті II ст. н.е. Починається масова відбудова. Але саме з цього часу Мірмекій остаточно перестає бути містом, він складається з декількох величезних, подекуди й укріплених, домоволодінь (їх нерідко називають садибами), що включали в себе велику кількість житлових та господарських приміщень. Тепер тут нема тісної забудови з вуличною сіткою, не існує культурного (в складі домоволодінь знаходилися лише домашні святилища) та адміністративного центру, нема єдиної системи оборонних споруд.

Саме в цей час будується зі східного боку від скелі мірмекійського акрополю велике домоволодіння, досліджене на ділянці "Т" силами Мірмекійської археологічної експедиції (автор завдячує керівникові Мірмекійської археологічної експедиції О. Бутягін за люб'язно наданий матеріал), крім того, можливо, її частина також була відкрита в кінці 1940-х років на ділянці "Л".

Будівельну ситуацію при спорудженні мірмекійського домоволодіння можна уявити наступним чином. Вочевидь, налічується як мінімум два будівельні періоди в існуванні будівель.

Перошопчатково на даній території виник будівельний комплекс, що складався з трьох будівель (одна на ділянці "Л", дві – на "Т"). Головна будівля складалася як мінімум з двох наземних приміщень (передбанник та величезне приміщення) та підвалу. Нажаль, про цей будівельний період ми знаємо дуже мало через подальше перепланування комплексу. Саме в цей період були вириті дві ями в підлозі підвального приміщення. В одній з них серед іншого були знайдені дві ніжки південнопонтійських вузькогорлих амфор, а також декілька фрагментів профільних частин червонолакових чаш, що датуються II ст. н.е.

Певно, в ході будування цього комплексу була засипана глибока балка, що знаходилася на північний схід від будівель, і на її місці виникла капітальна криниця (чи цистерна для води), що була виявлена під час досліджень 2000 року. Слід відмітити, що місцеві мешканці свідчили, що раніше в цьому місці з-під скелі точилася прісна вода. Не виключено, що криниця була споруджена саме для використання цього джерела. Для спорудження криниці в культурному шарі була вирита яма діаметром близько 2.5 м. В неї була впущена кам'яна конструкція. Криниця була досліджена на глибину до 2.2 м (у зв'язку з безпекою робіт без відповідного обладнання дослідження об'єкту припинилося), але точно датуючого матеріалу знайдено не було [5, с. 32].

Окрім криниці в 2000 році були відкриті також дві кам'яні та велика керамічна (площа 7 кв. м) вимостки та рештки пічі (розміри 1.1x1.1 м; вона складалася з двох половин, розділених поставленою рубою вапняковою плитою, її череп'я складалася з обпаленої глини, бокові стінки були складені з невеликих вапнякових каменів, промазаних глиною, вона була заповнена пухкою золою, перекритою завалом сирця та дрібних каменів). Судячи з всього, територія навколо криниці використовувалася в силу м'якості ґрунту не для будівництва, а для інших господарських потреб (саме на користь цього свідчить наявність пічі, череп'яної вимостки і декількох кам'яних вимосток невідомого призначення).

Цей будівельний період характеризувався більш акуратними кладками з частим використанням архітектурних фрагментів, яких в кладках було виявлено більше десятка. Вочевидь, ці будівлі можуть бути датовані другою половиною II ст. н.е. чи початком III ст. н.е.

В якийсь момент проходить капітальна перебудова, викликана частковим руйнуванням чи тимчасовим залишенням відкритих будівель. В результаті проходить часткова перебудова комплексу. Мабуть, саме в цей час приміщення головної будівлі розділяється стіною, утворивши два окремі приміщення з різними входами у східній стіні. Також частковою перебудовою та ремонту зазнали стіни сусіднього приміщення (саме цим пояснюється різниця в рівнях їх підосів та різноспрямованість). Всі ці будівлі руйнуються ближче до кінця III ст. н.е. На цю дату вказує як керамічний комплекс (окремо виділяється знайдена в розвалі стін приміщень монета боспорського царя Фофорса; вона дуже поганої збереженості, є характерна тамга та профіль царя на аверсі, але достовірність приналежності даної монети до чеканки Фофорса викликає певні сумніви). О.М. Бутягін відзначає, що хоч будівлі і загинули в пожежі, однак були залишені мешканцями без особливого поспіху, оскільки всі цінні предмети були забрані, залишилися тільки крупні керамічні посудини та ящик (мішок) з грузилами, що не являлися особливої цінності [5, с. 35].

Зупинимось трохи на характеристиці матеріалу з розкопок приміщень. Майже всі вони відносяться до другого будівельного періоду.

На ділянці "Л" були відкриті рештки одного приміщення, обмеженого трьома стінами. Досліджена площа приміщення – близько 45 кв. м [10, рис. 70]. Не досліджено залишилася його східна частина. В глибокій долівку приміщення були вкопані 3 глиняні великі піфоси з горизонтальними випуклими рубами з зовнішнього боку. Піфоси були розчавлені в верхній своїй частині тяжкістю кам'яного завалу, що утворився внаслідок руйнації стін приміщення. Наявність осаду на внутрішніх стінках піфосів наводить на думку, що вони використовувалися для зберігання вина. До того ж слід дати, що на відстані 2.5 м на південь від приміщення з піфосами в 1947 році була знайдена велика кількість виноградних кісток, що лежали поряд з вогнищем (але, можливо, що сухі виноградні вижимки використовувалися в якості палива). На підлозі приміщення були та-

кож знайдені дві цілі посудини, що лежали поряд: червонолакова миска конічної форми та мініатюрна амфора [8, с. 58; 10, с. 213, рис. 71, 73].

Поряд із західним піфосом на підлозі були знайдені 3 електрові монети: один статер Савромата II 497 року боспорської ери (200 р. н.е.) та два статери Ріскупоріда III, з них один – 515 року боспорської ери (218 р. н.е.) та інший – 516 року боспорської ери (219 р. н.е.) [7, с. 25; 8, с. 58]. Чи не може свідчити така знахідка з дорогоцінних металів про певний особливий статус цього домоволодіння? Від себе додамо, що це лише одна з двох подібних знахідок на Мірмекії за весь час досліджень (друга знахідка була в 2003 р., коли експедиція виявила скарб електрових кізиків на ділянці "I").

Приміщення № 1 головної будівлі досліджувалося в 2003-2004 роках. Воно являло собою дуже цікавий комплекс. Це був підвал, нижня частина якого приблизно на 0.5 м була вирублена в материковій скелі. Глибина підвалу від підтесаної верхньої частини скелі, на яку, можливо, спиралося його перекриття, складала 1.8 м. Площа приміщення – 20 кв. м. Скеля зі слідами підтески частково була південною стіною приміщення.

Всередині приміщення був виявлений цілий ряд цікавих деталей інтер'єру. В центральній частині приміщення було розділеним з півночі на південь перегородкою з поставлених руба чотирикутних ортофостатних плит. Збереглися 2 плити, таким чином довжина перегородки була не менше 1.3 м. Певно, частиною цієї перегородки був фрагмент добре обробленого мармурового карнизу з частиною свинцевої скоби.

В північно-східному куті приміщення на невеликому скельному пагорбі була вивчена цікава конструкція-схованка. Плоский камінь, що стояв зліва від проїому і був присунутий до стінки, слугував, мабуть, для закриття отвору. Матеріал в цьому своєрідному сховищі був відсутній. З якою метою була утворена дана конструкція і що зберігалось в своєрідному кам'яному ящику поки невідомо.

Підлога комплексу була вкрита скельною крихтою з глиною. При цьому глибина східної частини приміщення була дещо глибшою, ніж західної. Тут були відкриті дві згадані ями циліндричної форми, вирублені в скелі, що відносяться до першого будівельного періоду.

З внутрішнього боку західної стіни були відкриті сходи, що йшли паралельно скелі в східному напрямі. Саме тут знаходився вхід в підвал з 5 сходинок, зроблених з акуратних чотирикутних блоків. З деталей інтер'єру біля стіни було знайдено кругле кам'яне коритце, воно дуже погано збереглося, що дозволяє припустити його використання як основи для дерев'яного стовпу, що підтримував перекриття приміщення [5, с. 33].

Окрім цього, на скелі в 0.5 м на південь від сходів була відкрита невелика стіна (№15а). Це була частина наземних споруд, що складала перший поверх цієї будівлі. Таким чином, можна припустити, що відкритий підвал мав дощату підлогу. Також в заповненні комплексу була знайдена вапнякова колона, що носила сліди грубої підтески, і, вочевидь, була частиною стіни західної частини приміщення, а, можливо, і виконувала свої безпосередні функції [5, 2005, с. 33].

В Танаїсі II-III ст. н.е. ми знаходимо повні аналогії подібних комплексів з підвалами [2, с. 10-11; 14, с. 41-42, 47; 17, с. 137, 143, 158, 161; 20, с. 26; 21, с. 62-64, 85, 104-105]. Частина їх також була споруджена з використанням материкової скелі [14, с. 41]. Над всіма знаходилися наземні приміщення. В деякі підвали вели кам'яні сходи, але, вочевидь, переважна більшість мала дерев'яні сходи [20, с. 26; 21, с. 62, 85]. Глибина підвалів коливалася від 2.4 до 3 м.

В підвалі мірмекійської будівлі матеріал був вельми різночасовим, що пояснюється значними порушеннями культурного шару. Але саме з шару руйнування цієї будівлі походить так звана монета Фофорса. Профільні фрагменти амфор представлені вузькогорлими південнопонтійськими та боспорськими широкогорлими амфорами. Тут слід згадати фрагмент дна червонолакової миски типу Чандарлі. Також були знайдені археологічно цілий ліпний горщик та фрагмент біконічної жаровні. Серед нечисельних фрагментів теракот виділяються фрагменти маріонеток, дуже популярних в цей час: підвісна нога та голова маріонетки з отвором та бородою, фрагмент підвісного фалосу. Нумізматичний матеріал був представлений монетами Савромата I, Савромата II, що відносяться до 180-210 рр. н.е. Особливо цікаві 12 фрагментів ліпного вітаря з погано опаленої глини. Певно, він знаходився в наземній частині приміщення і при падінні розбився на дрібні частини. Були знайдені фрагменти фронтона, завершення іонійської капітелі, частини валют, карниза і інші фрагменти. Нажаль, фрагментарність вітаря не дозволяє точно встановити його форму [5, с. 34].

Особливо цікаві речі, відкриті in situ. Під північною стіною було виявлено 3 приставлені до неї амфори (всього в приміщенні були виявлені розвали 7 амфор). Одна з них дуже добре збереглася. Це широкогорла рожевоглиняна амфора зі світлим ангобом [1, с. 48, рис. 6.27; 11, фото VII, 6]. Інша була представлена нижньою частиною колхідської амфори 4 типу. Справа від конструкції в північно-західному куті знаходилися дві амфори. Одна з них дуже добре збереглася. Вона відноситься до типу 79 за І.Б. Зеєст, вочевидь, це фракційний варіант типу [1, с. 48, рис. 6.24; 13, с. 169, табл. XXXIII; 24, pl. 15, K113, p. 59, pl. 73, P822, p. 69]. Від другої амфори збереглася лише нижня конічна частина. Під східною стіною в її центральній частині була вивчена сукупність пірамідальних керамічних грузил. Всього було знайдено 71 грузило та їх фрагменти (деякі розколювалися на дві частини). Більшість грузил з одним отвором, два були лише в двох випадках, три грузила були прикрашені відтисками ключів, на сімох грузилах зображені хрести, Т- та Ж-подібні знаки були виконані крапками (відтиском зубчастого колесика) на одному чи двох боках грузил, на двох грузилах були зображення косоного хреста та стрічки, що були зроблені по сирій глині. Також на двох грузилах були прокреслені графіті "O" та "KY". Ці грузила вочевидь належали до різних серій. Вони лежали без всякої системи в 3-4 шари. Між грузилами знаходився коричневий горілий шар та тонкі прошарки вугілля. Судячи з всього, грузила були складені в мішок чи ящик [5, с. 33-34; 6, с. 43]. На сьогодні існує дві точки зору про використання пірамідальних грузил: в ткацтві чи риболовстві, чи навіть про їх поліфункціональність [9, с. 395-414; 15, с. 190; 18, с. 154-155]. Не виключено, що наша група грузил використовувалася в вертикальному ткацькому верстаті. Простір, на якому їх було знайдено, дуже компактний і замалий для зберігання згорнутої рибальської сітки, однак не слід виключати і таку можливість, оскільки визнано, що в цей час загалом в Північному Причорномор'ї вертикальний ткацький верстат вже не використовувався. Окрім цих грузил в приміщенні було знайдено ще 3 грузила, на одному з яких зберігся знак в вигляді невеликого кола.

Під південною стіною на підлозі приміщення був знайдений розвал ойнохої, двох світлоглиняних мисок та вузькогорлої амфори (це друга в приміщенні). Обидві південнопонтійські амфори відносяться до типу D і схоже, що амфори цього типу заходять далі середини III ст. н.е. (Д. Шелов датував їх першою половиною III ст. н.е., мал. 43) [1, с. 46-47, рис. 6.8-9; 5, с. 33; 19, с. 344-345; 22, с. 18-19, рис. 7]. Біля протилежної стіни був

відкритий розвал амфори типу 79 за I. Зеєст з відбитими ручками [1, с. 48, рис. 6.24; 13, с. 169, табл. XXXIII, рис. 79; 24, pl. 15, K113, p. 59, pl. 73, P822, p. 69].

З півночі до підвалу примикало приміщення № 2, що досліджувалося в 2005 році. В східній стіні був влаштований вхід. З боку приміщення до нього примикала сходинка, яка складалася з двох вапнякових блоків. Загалом це приміщення було заглибленим від тодішньої денної поверхні на глибину 0.65 м. Таким чином, воно являлося своєрідним напівпідвалом. Принагідно зауважимо, що характер розташування розвалу двох боспорських амфор, зафіксований в цьому приміщенні, свідчить про те, що вони впали з другого поверху.

В цьому приміщенні в шарі руйнування були знайдені 4 фрагменти горла південнопонтійських світлоглинних вузькогорлих амфор, причому на кожному було діпінто: ХА, МНР, НМЕ, РХ. Заповнення ж приміщення було багатим на речовий інвентар. Серед керамічного матеріалу слід відмітити відкритий ліпний світильник та закритий світильник з рубчастим орнаментом. Цікаві знахідки були відкриті в західній частині приміщення. Це розвал двох боспорських широкогорлих амфор (на горлі однієї малося діпінто Е) [13, с. 115-116, табл. XXXIV, 83] та розвал, ймовірно, двох гостродонних піфосів. Слід відмітити, що амфори безпосередньо на підлозі приміщення не знаходилися і, вочевидь, потрапили сюди з другого поверху під час руйнації приміщення. Крім того, під центральною частиною південної стіни в підлогу був вкопаний плоскодонний піфос. Верхня частина його була збита, скоріше за все, ще в давнину. В південно-східному куті приміщення було знайдено велику кількість залізних цвяхів (можливо, від дерев'яної двері). Нумізматичний матеріал був представлений монетою Савромата II.

Зі сходу до приміщення №2 примикало приміщення №3, яке було ніби своєрідним передбанником до першого. Східна стіна складалася з однієї великої вапнякової плити, що була поставлена руба і була вкопана в ґрунт. В результаті утворилося невелике подвір'я з кам'яною загородою, що повинна була вирівняти зовнішню лінію стін будівлі.

В цьому передбаннику був знайдений досить ранній матеріал, що потрапив сюди випадково. Серед іншого, була виявлена ще одна цікава епіграфічна пам'ятка – фрагмент напису на високоякісній мармуровій плиті. Не дивлячись на її невеликі розміри, ясно, що це фрагмент напису – присвячення якоїсь жінки, що зверталася до Деметри Фесмофори (слід відмітити що це друге (!) присвячення цій богині на Боспорі): $\theta\upsilon\upsilon\alpha // \epsilon\upsilon\upsilon\tau\tau\eta // \omicron\omicron\sigma\epsilon\upsilon\zeta\alpha // [\phi\epsilon\sigma\mu] \omicron\omicron\omicron\omicron\omega // \sigma\upsilon\upsilon$. Певно, напис можна датувати класичним чи елліністичним часом [3, с. 77; 5, с. 35].

Приміщення № 4 примикало з півночі до приміщення №2. В східній стіні був влаштований вхід. Від нього зберігся поріг та 2 масивні плити, що оконтурювали цей вхід в кладці З боку приміщення до нього примикала сходинка і приміщення було заглиблено від тодішньої денної поверхні на глибину 0.45 м. Таким чином, воно, як і приміщення №2, являлося напівпідвалом. Площа обох цих приміщень дорівнювала близько 22.5 кв. м.

В південно-східному куті приміщення був відкритий розвал червоноглиняного піфосу, що був закріплений кам'яними плитами. Амфорні знахідки були представлені уламками червоноглиняних боспорських широкогорлих амфор, амфор з воронкоподібним гирлом та південнопонтійськими світлоглинними амфорами.

Зі сходу до приміщення №4 та з півдня до приміщення №3 примикало приміщення №5. Слід відмітити, що в цьому приміщенні дверний проїом не мав порогу в східній стіні, а був розривом, з двох боків якого були побудовані ніби дві окремі кладки.

В південно-східному куті приміщення зберіглася невелика загородка з необроблених каменів, що обмежувала чотирикутний простір в куті приміщення. Тут знаходився червоноглиняний піфос. Поверхня підлоги зберігла рештки глинистої обмазки. Можливо, що підлога також складалася з вимостки (її можливі плити також були відкриті). Крім того, в цій же частині приміщення були відкриті дві кам'яні сходинки від сходів, що, мабуть, вели на другий поверх [6, с. 43] (решта сходинок була напевно дерев'яними).

Зазначимо, що, не дивлячись на те, що в будівлі було знайдено декілька крупних фрагментів черепиці, скоріше за все, домоволодіння було перекрито дахом з морської трави – камки, що в великій кількості була відкрита під час досліджень приміщень №№ 4 та 5 (прошарок камки був потужністю до 3 см). Частини стовпової конструкції могли стояти на відкритих в приміщеннях великих кам'яних плитах.

До досліджуваної садиби відносилася і будівля №3 (вона була репрезентована одним приміщенням), що розташовувалася на схід від будівлі №1. Велика частина цієї будівлі була зруйнована береговою абразією. Глинобитна підлога читалася слабо, але чітко маркувалася кордоном шару руйнування. Можна також відмітити цікаву деталь інтер'єру приміщення. Біля західної стіни у самої скелі була відкрита архітектурна деталь – чотирикутний блок "Г"-подібної в плані форми. Під ним були виявлені дена двох піфосів, що були вкопані в ґрунт, причому менше дно (плоске) знаходилося всередині великого. Обидва ці піфоси були послідовно розбиті ще до руйнування приміщення, оскільки верхніх частин знайти не вдалося. До часу безпосереднього функціонування приміщення відносилися фрагменти боспорських широкогорлих амфор. Нехарактерна для досліджуваного комплексу кількість різночасової кераміки пояснюється сильною зруйнованістю квадрату, на якому і було розташовано дане приміщення.

Окремо слід згадати фрагмент сіроглиняної лощеної посудини (4х3,3 см) з графіто у вигляді сарматської тамги знайдений в 2003 році в ямі №Т – 1/2003, що, без сумнівів, належала даному домоволодінню. Загалом серед графіті перших століть н.е., що знайдені при розкопках боспорських поселень, істотно зросла кількість "нелітерних" знаків, зміст яких трактується неоднаково (магічні знаки, т. зв. сарматські знаки тощо). Серед останніх зустрічаються схожі з тамгами, що приписуються деяким боспорським царям [12, с. 61-74; 16, с. 125-131; 23, с. мал. 5, 119]. Не виключно, що посудина з графіто з розкопок Мірмекія належала якомусь представнику правлячої сарматської династії чи їхнім родичам [пор.: 12, табл. XII, 949].

До домоволодіння відноситься і невеликий проміжок, що розділяв будівлі №2 та 3 (принагідно нагадаємо, що будівлі №1 нема як такої, це була польова назва приміщення №5 будівлі №2 в 2003 році).

Крім цього, деякі будівельні рештки домоволодіння були відкриті в 2005 році на захід від будівлі №2. Це вимостка та ряд стін приміщень, характер яких поки що уявити важко. До речі, під час першого будівельного періоду східний фас однієї зі стін (№23) був вкритий червоною та чорною штукатуркою. Також окремі поодинокі фрагменти штукатурки були віднайдені по всій площі, що примикала до стіни. Ймовірно, що стіна №23 була вкрита нею під час існування першого будівельного періоду, коли ще не було вимостки. На другому етапі, після часткової руйнації стіни, вона була відновлена і на схід від неї була покладена вимостка (штукатурки вже не існувало).

Зауважимо, що речовий комплекс даної садиби також повністю аналогічний за своїм складом танаїським будинкам II-III ст. н.е. Там також дуже великий відсоток світ-

логлиняних вузькогорлих амфор (власне, вивчаючи їх, Д. Шелов і склав свою класифікацію) [2, 1965, с. 1114, с. 4142; 21, с. 65]. Причому кидається в очі велика кількість амфор с діпінто червоною фарбою [20, с. 23, 26-27]. Крім того, в тамтешніх комплексах також були присутні широкогорлі червоноглиняні амфори [14, с. 65; 21, с. 68], рожевоглиняні амфори зі світлим ангобом [21, с. 105] та амфори з воронкоподібним горлом [17, с. 143].

Особливо цікаво, що в керамічному комплекс мірмекийського домоволодіння дуже невеликий відсоток "смітєвого" матеріалу. Профільні фрагменти амфор (за виключенням розвалів *in situ*) можна перерахувати безпосередньо на пальцях. Все це дозволяє впевнено стверджувати, що після зруйнування будинків (не виключено, що вони були підпалені мешканцями під час уходу), ніхто не використовував котловани, що утворилися, для скидання сміття. Це однозначно свідчить про повну зупинку життя на поселенні, оскільки найближчі за часом шари відносяться вже до початку VIII – IX ст. н.е. Точніше причини залишення поселення залишаються невідомими, але можна здогадуватися, що знаходячись в стані постійної варварської небезпеки, мешканці неукріплених стінами поселень поступово мігрували під захист фортифікації крупних центрів (в даному випадку Пантікапея). Залишення Мірмекея, таким чином, є частиною процесу колапса сільської території Європейського Боспору в другій половині III – IV ст. н.е. [4, с. 59].

1. *Абрамов А.П.* Античные амфоры. Периодизация и хронология // Боспорский сборник, №3, М., 1993. 2. *Арсеньева Т.М., Шелов Д.Б.* Раскопки Центральной части Танаиса (1955-1957) // Древности Нижнего Дона. МИА №127. М., 1965. 3. *Бутиягин А.М., Чистов Д.Е.* Работы Мирмекийской экспедиции Государственного Эрмитажа в 2000 году // Археологічні відкриття в Україні 2002-2003 рр. Вип. 6. К., 2004. 4. *Бутиягин А.М.* К вопросу о времени разрушения античного Мирмекея

// Проблемы истории и археологии Украины. Материалы V Международной научной конференции (Харьков, 4-6 ноября 2004 г.), Харьков, 2004. 5. *Бутиягин А.М.* Последние жители античного Мирмекея (Усадьба III в. н. э. на Карантинном мысу) // Боспорские чтения. Вып. VI. Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Периоды дестабилизации, катастроф. Сборник материалов конференции. Керчь, 2005. 6. *Бутиягин А.М., Виноградов Ю.А.* Мирмекий в свете новых археологических исследований. СПб., 2006. 7. *Быковская Н.В.* Из истории комплектования коллекции античных предметов из драгоценных металлов Керченского заповедника (1944-2000 гг.) // Боспор Киммерийский, Понт и варварский мир в период античности и средневековья. Сборник научных материалов III Боспорских чтений. Керчь, 2002. 8. *Гайдукевич В.Ф.* Отчёт Боспорской экспедиции за 1948 г. // Гайдукевич В.Ф. Отчёты Боспорской археологической экспедиции за 1948 г. Архив КГИКЗ. Описание № 2. Ед. хр. 136. 9. *Гайдукевич В.Ф.* К вопросу о ткацком ремесле в боспорских поселениях // МИА, № 25, М – Л., 1952. 10. *Гайдукевич В.Ф.* Раскопки Тиритак и Мирмекея в 1946-1952 гг. // МИА, № 85, М. – Л., 1958. – С. 185-218. 11. *Домжалевский К., Чистов Д.Е.* Итоги работ на участке "Н" (1994-1998) // Материалы Нимфейской экспедиции. Вып. I. СПб., 2003. 12. *Драчук В.С.* Системы знаков Северного Причерноморья: тамгообразные знаки северопонтийской периферии античного мира первых веков нашей эры. К., 1975. 13. *Зеест И.Б.* Керамическая тара Боспора // МИА, №83, М., 1960. 14. *Коровина А.К., Шелов Д.Б.* Раскопки юго-западного участка Танаиса (1956-1957) // Древности Нижнего Дона. МИА №127. М., 1965. 15. *Куликов А.В.* Материалы к изучению древних морских промыслов // ДБ, вып. 1, М., 1998. 16. *Масленников А.А.* Население Боспорского государства в первых веках н.э. М., 1990. 17. *Наливкина Н.А.* Раскопки юго-восточного участка Танаиса (1960-1961) // Древности Нижнего Дона. МИА №127. М., 1965. 18. *Онайко Н.А.* О Фанагорийских грузилах (по материалам из раскопок 1936-1940 гг. и 1947-1952 гг.) // МИА, №57, М., 1956. 19. *Толстикова В.П., Журавлёв Д.В., Ломтадзе Г.А.* Цистерна римского времени на западном плато Первого кресла горы Митридат // Древности Боспора, том 8. М., 2005. – С. 340-376. 20. *Шелов Д.Б.* Древний город Танаис. Одесса, 1961. 21. *Шелов Д.Б.* Раскопки северо-восточного участка Танаиса (1955-1957) // Древности Нижнего Дона. МИА №127. М., 1965. 22. *Шелов Д.Б.* Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков н.э. Классификация и хронология // КСИА, вып. 156, 1978. 23. *Циценко С.А.* Знаки-тамги ираноязычных народов древности и раннего средневековья. М., 2001. 24. *Robinson H.S.* Pottery of the Roman Period. Chronology // The Athenian Agora. Vol. V. Princeton. 1959.

Надійшло до редколегії 12.10.08

О. В'яла, асп.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА В.К. ПІСКОРСЬКОГО: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснений огляд та аналіз праць, присвячених науково-педагогічній діяльності вченого-історика В.К. Піскорського. Встановлено, що ні в українській, ні в зарубіжній історіографії немає жодної наукової роботи, яка б комплексно розглядала досліджувану проблему.

There was surveyed and analyzed the works devoted to scientific and pedagogical activity of the scholar-historian V.K. Piskorsky in the article. It has been established that there is no any work either in Ukrainian or world historiography that consider the research matter.

Важливим напрямом сучасних досліджень в Україні є вивчення діяльності та наукової спадщини визначних діячів минулих століть: вчених, громадських та політичних діячів. В останні роки українська історіографія збагатилася комплексними дослідженнями, які по-новому розглядають наукову та громадсько-культурну спадщину багатьох відомих істориків, але незважаючи на це, в сучасній українській історіографії все ж не вистачає робіт, які б на широкому, належним чином опрацьованому фактичному матеріалі розкривали і по-новому переосмислювали загальні характеристики надбань українських вчених у вивченні різноманітних проблем як історії України, так і історії зарубіжних країн.

До низки маловідомих і напівабутих діячів минулого можна віднести й ім'я Володимира Костянтиновича Піскорського – видатного вченого-історика, дослідника середньовічних Іспанії, Португалії, Італії та інших європейських країн, талановитого викладача, невтомного просвітителя, активного громадського діяча.

Основні роботи вченого присвячені історії середньовічної Іспанії. Саме ці твори принесли історика славу засновника української та російської іспаністики і зробили його ім'я відомим серед вчених Заходу. Однак

доктору всесвітньої історії В.К. Піскорському, котрий був відомим у європейському науковому світі, місця в Київському університеті святого Володимира – провідному науковому закладі, де відбулося становлення його як історика – не знайшлося. Майже все своє коротке життя він пропрацював в провінційному Ніжинському історико-філологічному інституті, а пізніше в Казанському університеті, впливаючи своїми історичними дослідженнями на європейський науково-історичний процес.

Історіографія дослідження творчого доробку В.К. Піскорського розпочалася ще за його життя. Роботи дослідників, які розглядали творчу спадщину вченого у той період, в основному були присвячені критичному розгляду наукової діяльності історика і мали форму рецензій.

Діяльність В.К. Піскорського над вивченням історичного минулого розпочалася в 90-ті рр. XIX ст. Першою критичною роботою в напрямку його наукових досліджень була рецензія професорів І.В. Лучицького і Ф.Я. Фортинського на магістерську дисертацію "Кастильські кортеси в перехідну добу, від середніх віків до нового часу (1188–1520 рр.)" [12]. "Дослідження автора, – писали критики, – є як цілком самостійною, так і велими цінною роботою, серйозним внеском у наукову